

УДК 595.754

М. Т. АКОЕВ, П. А. ЕСЕНБЕКОВА

АЛТЫННЕМЕЛ ҮЛТТЫҚ БАҒЫ ЖАРТЫЛАЙ ҚАТТЫҚАНАТТЫЛАРЫ (HETEROPTERA) ФАУНАСЫНА

Зерттеу нәтижесінде Алтыннемел үлттық табиғи бағынан (Жонғар Алатауы, Қояндытау) жартылай қаттықанаттылардың 12 түкімдасына жататын 36 түр анықталды. Олардың ішінде мезофил – 23, мезо-ксерофил – 9, ксерофил – 4; зоофаг – 4, зоофитофаг – 1, қалғандары – фитофагтар.

Мақалаға негіз болып отырған авторлардың 2007–2008 жылдары Алтыннемел үлттық табиғи бағында (Жонғар Алатауы, Қояндытау жотасы, Ұзынбұлақ, Тұлкілі, Қайынды аңғарларынан) жинаған материалдары. Таулы жерлердің бедерінің әркілы болуына байланысты, жартылай қаттықанаттылардың стациялық таралуы да өзіндік ерекше болады. Қояндытаудың субальпі шалғындарында *Nysius groenlandicus*, *Carpocoris pudicus*, *Dolycoris penicillatus*, *Lygaeus equestris*, *Myrmecopis tibialis*, сонымен қатар осы белдеудегі өзен аңғарлары бойындағы шалғындарда дала түрлері *Antheminia lunulata*, *Jakovleffia setulosa*, *Lamprodema maurum*, тау ормандарында ағаш пен бұталарда кездесетін *Palomena prasina*, *Acanthosoma forcipatum*, *Elasmucha betulae*, *Kleidocerys resedae*, шөптесінді өсімдіктерде *Graphosoma lineatum*, *Carpocoris pudicus*, *Rhopalus subrufus*, *Nabis brevis*, *Orthops kalmi*, *Polymerus nigrita*, *Sphragisticus nebulosus*, далалы, бұталы түрлі шөпті, шалғынды далалы жерлерден *Sciocoris micropaltmus*, *Eurygaster dilaticollis*, *Graphosoma consimile*, *Calocoris pilicornis*, *Himacerus maracandicus*, *Dolichonabis flavomarginatus*, бұталы түрлі шөпті далалы жерлерде *Psallus cognatus*, *Sacculifer rufinervis*, *Heterogaster artemisiae*, *Platyplax salviae*, *Vilpianus galii*, *Carpocoris coreanus*, *Camptopus lateralis*, *Pterotmetus staphyliniformis*; өсімдігі қуан жерлерден *Odontoscelis fuliginosa*, *Cydinus aterrimus*, *Pyrrhocoris marginatus*, *Berytinus montivagus*, *Parapiesma kochiae* кездесті.

Түрлердің кейбір экологиялық, биологиялық мәліметтері келесі әдебиеттерден алынды [1–3]. Тәменде зерттеу нәтижесінде табылған түрлер тізімі берілген.

Nabidae түкімдасы

Nabis flavomarginatus Scholtz, 1847. Хортобионт; мезофил (орман шалғыны, шеті мен алаңқайы); зоофаг (ұсақ наsectомдар); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Nabis brevis brevis Scholtz, 1847. Хортобионт; эвритопты мезофил; зоофаг; моновольтинді; ересегі қыстайды.

Himacerus maracandicus (Reuter, 1890). Хортамнибонт (400-ден 3000 м биіктікке дейінгі бік шөптесінді шалғындар, өсіреле шатыргүлділер); мезофил; зоофаг (шыбын, қандала және т.б.); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Alydidae түкімдасы

Camptopus lateralis (Germar, 1817). Хортобионт; мезофил (орман шеті мен орман алаңқайлары, шалғындар мен осындай биотоптар); кен олигофитофаг (бұршақ түкімдастармен қоректік байланысты); бивольтинді; ересегі қыстайды.

Rhopalidae түкімдасы

Rhopalus subrufus (Gmelin, 1790). Хортобионт; мезофил (орман шеті мен орман алаңқайлары, далалы биотоптарда сирек, тауда 2500 м т.д. биіктікке дейін); полифитофаг (ерінгүлділерде, кейде бұршақтүкімдастарда және басқа да түкімдас өсімдіктерінде); жылына 2-3 рет үрпақ береді; ересегі қыстайды.

Pyrrhocoridae түкімдасы

Pyrrhocoris marginatus Kolenač, 1845. Герпетобионт (жерде, тас астында); мезо-ксерофил (далалы, қуан жерлер, орман шеті мен орман алаңқайлары); полифитофаг (өсімдік дәндерімен, өсіреле *Tilia*, *Robinia*, сонымен қатар наsectомдар жұмыртқалары, өлі наsectомдар); жылына 2 рет үрпақ береді; ересегі қыстайды (тас астында, өсімдік жабыны арасында).

Berytidae түкімдасы

Berytinus montivagus (Meyer-Dur, 1841). Хортобионт; мезофил (*Medicago lupula* мен жоңышқаның басқа да аласа бойлы түрлері өсетін таудың қуан беткейлері); кен олигофитофаг (*Medicago* мен *Trifolium*); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Piesmatidae түкімдасы

Parapiesma kochiae (Becker, 1867). Хортобионт; мезо-ксерофил (орман шетінде, тау етегінің шөлденген және ашық жерлері); кен олигофитофаг (*Kochia prostrata*, *Echinopsilon* (Chenopodiaceae); бивольтинді; ересегі қыстайды.

Lygaeidae түкімдасы

Sphragisticus nebulosus (Fallen, 1807). Герпето-

хортобионт (қалың шөптесінді өсімдік астында); мезофил (мезофитті шалғындарда – айқышгүлділерде, бұршақтұқымдастарда және т.б., тау беткейлері, орман шеті мен аланқайлары); полифитофаг (өсімдіктердің түскен дәндері); бивольтинді; ересегі қыстайды.

Pterotmetus staphyliniformis (Schilling, 1829). Хортобионт; мезо-ксерофил (орман шеті мен аланқайлары, шалғындар); полифитофаг (*Verbascum*, *Achillea*, *Tanacetum*, *Sedum* және т.б.: астық тұқымдастар мен қосжарнақтылар); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Jakowleffia setulosa (Jakovlev, 1874). Герпетохортобионт (*Artemisia*, *Atriplex*, *Halocnemum*, *Anabasis*); ксеро-мезофил (таудың далалы, қуан биотоптарында, өсімдіктер жабыны арасында); фитофаг; моновольтинді; ересегі қыстайды.

Platyplax salvia (Schilling, 1829). Хортобионт (*Salvia stepposa*, *S.nemorosa*, *S.verticillata* және т.б.), мезофил (мезофитті, қалыпты ксерофитті биотоптарда, коректік өсімдігі кездесетін барлық жерде); олигофитофаг (*Salvia*); ересегі қыстайды (өсімдік жабыны мен ағаш қабығы астында).

Kleidocerys resedae resedae (Panzer, 1797). Тамнодентробионт (қайын өсетін барлық жерде); мезофил; полифитофаг (*Betula*, *Fraxinus*, *Alnus*, *Ledum*, *Spiraea*, *Corylus*); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Nysius ericae groenlandicus (Zetterstedt, 1838). Хортобионт; мезофил (мезофитті биік тау шалғындары, ормандар, өзен жайылмалары, далалы биотоптар); полифитофаг (әртүрлі шөптесін өсімдіктер); бивольтинді; ересегі қыстайды.

Lygaeus equestris (Linnaeus, 1758). Герпетобионт (ашық жерлердегі түрлі шөп арасында, әртүрлі өсімдіктер астында); мезо-ксерофил; полифитофаг (қөптеген өсімдіктердің түскен дәндері мен өсімдіктің жасыл бөліктерінің шырыны); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Heterogaster artemisiae Schilling, 1829. Хортобионт (жусанда, ерінгүлділерде, өсірепе *Thymus*); мезо-ксерофил (тая етегі мен таудың қуан беткейлері, сазды құрғак топырактар); фитофаг; моновольтинді; ересегі қыстайды.

Cydniidae тұқымдасы

Cydinus aterrimus (Forster, 1771). Герпетохортобионт; ксерофил (сүттіген өсетін жазық биотоптар); шектеулі олигофитофаг (сүттіген *Euphorbia*); тәменгі даму сатысындағы дернәсілдері өсімдіктің жасыл бөліктерінің шырыны мен тұқымын сорады); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Acanthosomatidae тұқымдасы

Acanthosoma forcipatum Reuter, 1881. Дендробионт; мезофил (таулы жерлерде әртүрлі ағаштар мен бұталарда); полифитофаг (жеміс беретін ағаштар мен бұталар); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Elasmucha grisea grisea (Linnaeus, 1758). Дендробионт (қайын өсетін барлық жерде); мезофил; көң олигофитофаг (*Betula*, *Alnus*); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Scutelleridae тұқымдасы

Odontoscelis fuliginosa (Linnaeus, 1761). Геогерпетобионт; ксерофил (*Salsola*, *Ajuga*; тауда 1800 м биіктікке дейін); полифитофаг (*Medicago*, *Erodium*, *Trifolium*, *Salvia*, *Echium*, *Thymus*, *Hieracium*, және т.б.); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Eurygaster dilaticollis Dohrn, 1860. Хортобионт; ксерофил (далалы, сирек ылғалды, тауда 1000 м биіктікке дейін); көң олигофитофаг (астық тұқымдастар: *Festuca*, *Phleum*, *Briza* және т.б.); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Pentatomidae тұқымдасы

Arma custos (Fabricius, 1794). Дендро-хортобионт (жеке ағаштар мен бұталар, орман шеті мен аланқайы, жаға ормандарында *Salix* пен *Alnus*); мезофил; зоофаг (әртүрлі ұсақ буынақтылар, көбіне жапырақ жегіш қоныз дернәсілдері); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Antheminia lunulata (Goeze, 1778). Хортобионт; мезо-ксерофил (таудың қуан беткейлері, орман шеті мен аланқайы); полифитофаг; жылына 2-3 рет үрпак береді; ересегі қыстайды.

Carpocoris coreanus Distant, 1899. Хортобионт (түрлі шөптесін өсімдіктерде); мезо-ксерофил; фитофаг; жылына 2-3 рет үрпак береді; ересегі қыстайды.

Carpocoris pudicus (Poda, 1761). Хортобионт; мезофил (орман шеті мен аланқайлары, бақтар мен түрлі шөптесінді биотоптар); полифитофаг; бивольтинді; ересегі қыстайды.

Dolycoris penicillatus Horvath, 1904. Хортобионт; мезофил (орман шеті мен аланқайлары, бақтар, шөптесінді биотоптар); полифитофаг; бивольтинді; ересегі қыстайды.

Palomena prasina (Linnaeus, 1761). Дендро-тамнобионт (бұталар мен шөптесінді өсімдіктер); мезофил; полифитофаг (*Ribes*, *Rubus*, *Rosa*, *Prunus*, *Sorbus*, *Acer*, *Fraxinus*, *Tilia*, *Betula*, *Alnus*); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Sciocoris microphthalmus Flor, 1860. Хортогерпетобионт; мезо-ксерофил (орман шеті мен

аланқайы, таудын тасты беткейлері, күрғак күмді биотоптар, шалғындар, астық тұқымдастар (есімдіктер астында); полифитофаг (*Thymus*, *Echium*, *Bromus*, *Scabiosa* және т.б.); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Graphosoma consimile Horvath, 1903. Хортобионт (шатыргұлділерде); мезофил (биік тауда, жазықтықта); фитофаг (*Prangos pabularia*, *Ferula ferdanensis*); жылына 2-3 рет үрпақ береді; ересегі қыстайды.

Graphosoma lineatum (Linnaeus, 1758). Хортобионт; мезофил (таулы және жазық жерлердегі мезофитті биотоптар, жайылма шалғындар); кен олигофитофаг (шатыргұлділер); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Vilpianus galii (Wolff, 1802). Хортобионт; мезоксерофил; фитофаг (*Galium* мен *Asperula*); моновольтинді; ересегі қыстайды.

Miridae тұқымдасты

Orthops kalmi (Linnaeus, 1758). Хортобионт; мезофил; кен олигофитофаг (шатыргұлділерде); бивольтинді; ересегі қыстайды.

Polymerus nigrita (Fallen, 1807). Хортобионт; мезофил; шектеулі олигофитофаг (*Galium*); бивольтинді; ересегі қыстайды.

Myrmecophyes tibialis Reuter, 1901. Хортобионт; мезофил; кен полифитофаг (астық тұқымдастар және т.б.); бивольтинді; ересегі қыстайды.

Psallus anticus (Reuter, 1876). Хортобионт; мезофил; зоофитофаг (*Spirae*, *Caragana*); бивольтинді; ересегі қыстайды.

Sacculifer rufinervis (Jakovlev, 1880). Денробионт (*Salix*); мезофил; шектеулі олигофитофаг; моновольтинді; ересегі қыстайды.

Зерттеу нәтижесінде жартылай қаттықанаттылардың 12 тұқымдастасына жататын 36 түрі аныкталды. Бұлардың ішінде осы аймақ үшін *Acanthosoma forcipatum*, *Cydnus aterrimus* алғаш рет көрсетіліп отыр. Мезофил – 23, мезо-ксерофил – 9, ксерофил – 4; зоофаг – 4, зоофитофаг – 1, қалғандары – фитофагтар.

ДЕБИЕТ

1. Асанова Р.Б., Исаков Б.В. Вредные и полезные полужесткокрылые Казахстана. Алматы, 1977. 201 с.

2. Кержнер И.М., Ячевский Т.Л. Отряд полужесткокрылые, или клопы. Определитель насекомых европейской части СССР. Т. 1. 656-845 с.

3. Кержнер И.М. Фауна СССР. Насекомые хоботные. Т. XII, вып. 2. Л., 1981. 326 с.

Резюме

В результате исследований природного парка «Алтын-Эмель» (Джунгарский Алатау, Коңандытау) из 12 семейств клопов выявлены 36 видов. Из них мезофил – 23, мезоксерофил – 9, ксерофил – 4; зоофаг – 4, зоофитофаг – 1, остальные – фитофаги.

Summary

36 species from 12 families of bugs are revealed in «Altyn-emel» natural park (Dzungarian Alatau, Kojandytay). From them: mesofilous – 23, mezo-kserofilous – 9, kserofilous – 4; zoophagous – 4, zoophytophagous – 1, the others species – phytophagous.

КР БФМ Зоология институты,
агроуниверситет

10.11.08ж. түскен